

ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ЧАСОВИХ КАТЕГОРІЙ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Микола НИКИФОРЧУК,

аспірант кафедри господарського права і процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

АНОТАЦІЯ

У статті проводиться теоретичне дослідження часових категорій господарського процесу, що, як і інші процеси, здійснюється в певних часових межах, які саме визначають його граничні просторові властивості, час його виникнення і закінчення. Зазначені межі притаманні як стадіям, так і господарським, а також іншим провадженням (наприклад, виконавчому, яке застосовується в усіх процесах), а також окремим господарсько-процесуальним діям з метою встановлення їх наявності і послідовності. Зазначені властивості є важливими для практичної реалізації господарсько-процесуальних дій. Їх можливо визначити як часові категорії, окреслені нормами чинного процесуального законодавства, а в деяких випадках – встановлені судом. Часові категорії є певними правовими положеннями, які застосовуються у нормах чинного матеріального та процесуального права і встановлюють певні часові межі (критерії, граничні визначення) господарського процесу.

Ключові слова: господарське судочинство, часові категорії, процесуальний строк, процесуальне законодавство, темпоральність господарського процесу.

CONCEPT AND SYSTEM OF TEMPORARY CATEGORIES IN THE ECONOMIC PROCESS

Mykola NYKYFORCHUK,

Postgraduate Student at the Department of Economic Law and Process
of National University "Odessa Law Academy"

SUMMARY

The article deals with the theoretical study of time categories of the economic process, which, like other processes, is carried out within certain time limits, which determine its boundary spatial properties, the time of its occurrence and its completion. These limits are inherent in both the stages and economic, as well as other proceedings (for example, executive, which applies in all processes), as well as in relation to separate economic-procedural actions in order to establish their availability and consistency. These properties are very important in the practical realization of economic-procedural actions and they can be defined as time categories, which are defined by the norms of the current procedural legislation, and in some cases, are established by the court. Time categories are certain legal provisions that are applied both in the norms of the current material and procedural law, and set certain time limits (criteria, limitations) of the economic process.

Key words: economic proceedings, time categories, procedural time, procedural law, temporality of the economic process.

Постановка проблеми. Господарське судочинство здійснюється у певних часових межах, кількісні (граничні) критерії яких встановлені імперативно нормами чинного оновленого Господарського процесуального кодексу України (надалі – ГПК України) [1], що свідчить про оперативність, процесуальну економію і строковість розгляду господарських справ. Оперативність (процесуальна економія) і строковість є важливими процесуально-правовими категоріями, які мають комплексний характер і застосовуються в усіх судочинствах (провадженнях), у т. ч. господарському. Також, через практичний вираз часових процесуальних категорій, вони є гарантіями захисту конституційних прав і свобод учасників господарського провадження, а також слугують чинниками виконання завдань судочинства України, закріплених у ст. 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2] та є універсальними для всіх судочинств України.

Актуальність теми дослідження. Оновлений ГПК України містить ряд новел щодо процесуальних часових категорій господарського процесу, деякі з яких є дискусійними або потребують уточнення і зміни, що свідчить про актуальність їх дослідження.

Стан дослідження. Часові категорії господарського судочинства розглядалися у фаховій літературі здебіль-

шого через поняття, ознаки і види процесуальних строків М.О. Абрамовим, О.М. Борщевською, Є.В. Васьковським, О.П. Подцерковним, Т.В. Степановою, Ю.О. Шекера та ін.

Метою статті є дослідження й аналіз часових категорій господарського судочинства через визначення їх поняття, ознак і системи з урахуванням оновленого процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Часові категорії у господарському процесі мають комплексний характер і визначаються через його принципи, кількісні показники (конкретні строки і терміни), процесуальні факти – моменти (дії) тощо. Також можливо говорити про темпоральну характеристику господарського судочинства. П.М. Рабінюк слушно зазначає, що тема часу у праві пов'язана з тими проблемами, досліджуючи які, загальнотеоретичне правознавство може зробити істотний внесок у наукове забезпечення оптимізації правового регулювання одного з іманентних, «неодмінних» аспектів будь-яких суспільних відносин – їхніх темпоральних властивостей [3, с. 6]. Тобто, з погляду господарського процесу, його часові критерії є виразом тривалості – часу у господарському судочинстві, визначення якого є критерієм забезпечення оптимізації господарсько-процесуальної форми (відносин). Філософ-

ський енциклопедичний словник подає таке визначення цієї категорії: «Час, атрибут, загальна форма буття матерії, що виражає тривалість буття і послідовність зміни станів усіх матеріальних систем і процесів у світі» [4, с. 94]. За визначенням М.М. Трубникова, «час є порядком і мірою реального буття, реального його зв'язку та послідовності» [5, с. 118]. Саме часові категорії визначають тривалість господарських проваджень і вчинення окремих господарсько-процесуальних дій.

У літературі деякі часові категорії визначають як певні процесуальні принципи, яким притаманний строково-кількісний характер. Так, часові категорії у вигляді принципів виражені через оперативність (процесуальну економію) і строковість господарського судочинства. Оперативність (процесуальна економія) є важливою часовою категорією господарського процесу, а також його першоосновою – певним процесуальним принципом. Зазначається, що оперативність господарського судочинства, що полягає в максимальному скороченні строків розгляду справи зі збереженням якості судочинства, є його найважливішою особливістю. Діяльність із підвищення оперативності господарського судочинства необхідно проводити на двох основних рівнях – на рівні процесуального законодавства й інформаційно-технічного забезпечення діяльності господарських судів [6, с. 33]. Так, наприклад, оновлений ГПК України передбачає наказне провадження, метою якого є спрощення і прискорення розгляду певних категорій справ. Але, з іншого боку, є відповідні нормативно-процесуальні положення ГПК України, які можуть привести до затягування розгляду справи у господарських судах, це, наприклад, строк 30 днів для обов'язкового підготовчого засідання або введення інституту свідків. Тобто надмірна деталізація і зарегульованість можуть негативно вплинути на такий показник господарського судочинства, як оперативність і процесуальна економія, адже саме господарські суди завжди відрізнялися укороченими термінами розгляду справ і їх тотальним дотриманням. Значна формалізація процесу і введення невласливих інститутів господарського судочинства призведе до збільшення строків розгляду справ, затягування судового процесу, що навряд чи сприятиме розвитку господарських відносин. О.М. Борщевська також вказує на те, що реалізацію принципів господарського судочинства щодо строків можна визначити як відправні пункти у тлумаченні процесуальних норм із недостатньо визначеним змістом, які у разі виправлення недовілок у законі дозволяють знайти правильне вирішення того чи іншого процесуального питання без шкоди для якості вирішення спору по суті, якщо в чинному законодавстві відсутня відповідна норма [7, с. 11]. Також Європейський суд зазначає, що «велику небезпеку» для верховенства права становлять випадки, коли у межах національних правових систем трапляються «надмірні затримки у здійсненні правосуддя», щодо яких сторони у провадженні не мають ніяких національних засобів захисту порушеного права [8]. Негативна тенденція щодо затягування процесу триває. Так, Верховний Суд України зазначає, що громадяни скаржаться на тривалість розгляду, яка перевищує п'ять, сім, а то й десять років [9]. Саме оперативність господарсько-процесуальних проваджень сприяє процесуальній економії та забезпечує своєчасність розгляду справ.

За іншою думкою, у процесі застосовується темпоральний принцип справедливості розгляду справи, який має своє функціональне призначення: він насамперед спрямований на боротьбу з тяготиною у судах, яка має значне поширення у судових системах [10, с. 27]. Зазначена теза є дискусійною, адже можливо говорити про темпоральний характер часу у процесуальних відносинах, який, перш за все, містить кількісні їх критерії, а не розглядати його як

першооснову, підґрунтя і процесуальний принцип. У загальному вигляді темпоральність визначають маркованістю семантики одиниць часовим компонентом, який може вказувати на міру часу (вік, рік, година, секунда), час події, факту конкретно (вчора, торік, завтра, сьогодні) або узагальнено (тоді, після, до, під час) [11, с. 64].

Строковість є важливою характерною ознакою часових категорій у господарському процесі. У літературі її вважають однією з характеристик господарської процесуальної форми, тобто це законодавче визначення часових меж здійснення процесуальних дій у процесі розгляду справи. Це має суттєве значення для правозастосовної практики, оскільки спрямовано на забезпечення своєчасного розгляду та вирішення господарських справ [12, с. 289]. Тобто саме строковість визначає етапи розгляду будь-якої справи та є чинником господарсько-процесуальної форми. Зі строковістю пов'язана ще одна важлива ознака часових дефініцій господарського судочинства – терміновість, яка означає вчинення певних процесуальних дій негайно, невідкладно.

Крім того, можливо виокремити таку ознаку часових критеріїв господарського процесу, як безперервність, котру також визначають як певний процесуальний принцип і чинник оперативності процесу. Безперервність також має комплексний характер, адже застосовується в усіх процесах. Так, у літературі зазначається, що безперервність судового процесу є підставою для оцінки доказів у їх сукупності, що дає можливість правильно кваліфікувати правовідносини, які були предметом дослідження у судовому засіданні. Саме безперервність судового процесу сприяє оперативності розгляду цивільних справ [13, с. 228]. М.М. Ясинок зазначає, що значення принципу безперервності полягає в тому, що його вимоги забезпечують не лише концентрацію уваги суду на обставинах тільки однієї справи, що розглядається, але й прискорюють її розгляд за рахунок цілісної єдності на всіх стадіях судового процесу. Дія принципу безперервності спрямована на досягнення правильності та повноти дослідження й оцінки зібраних у справі доказів і встановленню всіх обставин справи, забезпечуючи упорядкованість у діяльності суду, забезпечення швидкого розгляду справ [14, с. 16]. Уявляється, що безперервність упорядковує і нормує діяльність господарського суду під час розгляду справи, а також слугує оперативності і швидкості їх розгляду.

Часовим категоріям притаманні свої практичні прояви, пов'язані з вищезазначеними їх ознаками – це процесуальні строки і терміни, які впливають на порядок і процедуру господарського процесу, служать підставою для виникнення, зміни і припинення господарсько-процесуальних правовідносин, можуть бути встановлені як законом, так і судом та є чинником господарсько-процесуальної форми. Тлумачний словник української мови визначає «строк» як встановлений, визначений для кого-, чого-небудь відрізок часу; відрізок часу взагалі, встановлений, призначений час, момент [15, с. 430–431]. С. Ожегов також визначив поняття строку як не тільки визначену тривалість часу, а ще й момент настання чи виконання будь-чого [16, с. 699]. Зазначена теза є доречною, адже саме через кількісні вирази процесуальних строків і термінів визначається тривалість розгляду справ у господарських судах, у т. ч. стосовно проваджень із перегляду та розгляду зазначених справ у третейських судах, а настання певних процесуальних дій означає їх закінчення, тобто досягнення певної господарсько-процесуальної мети.

Зазначені процесуальні категорії є предметом дослідження і в інших процесах. Так, у кримінальному процесі процесуальні строки є юридичними засобами нормативного характеру, які здійснюють цілеспрямований правовий вплив на кримінально-процесуальні відносини. У зв'язку

з цим вони виступають юридичними фактами, які тягнуть за собою настання визначених правових наслідків: виникнення, зміну або припинення суб'єктивних процесуальних прав та обов'язків учасників кримінального провадження. Процесуальним строкам як юридичним фактам належить активна роль у механізмі кримінально-процесуального регулювання, оскільки вони задіюють його основні елементи: норми кримінально-процесуального права та кримінально-процесуальні відносини [17, с. 378].

Цивілісти-процесуалісти слушно зазначають, що категорія «процесуальні строки» має важливе значення для забезпечення стабільності цивільних процесуальних правовідносин. Дотримання процесуальних строків є гарантією належного здійснення цивільного судочинства. Тож однакове розуміння сутності і значення процесуальних строків сприятиме єдності судової практики на виконання завдань цивільного судочинства щодо забезпечення справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ [17, с. 143].

Строки пов'язані і впливають на оперативність господарського процесу. Як слушно зазначається у літературі, саме зі строками закон пов'язує упорядкованість господарського процесу, дисциплінованість учасників процесу в межах здійснення окремих процесуальних дій, ритмічність і оперативність господарського судочинства в цілому [19, с. 72]. Тобто, зазначене характеризує певну системність часових категорій, якій притаманний певний зміст як сукупність чинників і певних положень господарсько-процесуального характеру.

До часових категорій у господарському судочинстві можливо віднести термін «датування». Так, критерій датування календарного часу в господарському судочинстві також є важливим критерієм, оскільки широко використовується з метою позначення часу розгляду господарської справи та окремих процесуальних дій, у т. ч. прийняття рішення чи ухвали суду і набрання ними чинності. Датування відображає тимчасовий зв'язок явищ, подій, фактів, тривалість і послідовність у їх розвитку в процесі господарського судочинства. Датуванням досягається тимчасовий зв'язок сьогодення з минулим і майбутнім. Критерій датування важливий тим, що дозволяє визначити момент початку чи кінця стадій господарського судового процесу [20, с. 61]. Тобто, датування є проявом строковості господарського судочинства та є чинником встановлення, поновлення і припинення господарсько-процесуальних строків.

До часових категорій господарського процесу належать і певні процесуальні факти часового характеру. Процесуальними часовими фактами є, наприклад, встановлені господарсько-процесуальним законодавством відповідні дії щодо строків – зупинення, поновлення і припинення. Так, О.М. Борщевська вказує на важливість правового визначення цих термінів, підстав їх застосування, що відіграє значну роль в оптимізації строків провадження у справі. Це зумовлюється тим, що правові критерії вищезначених часових категорій перебігу процесуальних строків мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер і можуть впливати на оперативність судового провадження [21, с. 77]. Із зазначеного також вбачається взаємозв'язок між принципами, строками і фактами (діями) господарського процесу, які мають часовий характер. Також слушно є думка про те, що переважна більшість процесуальних юридичних фактів характеризується просторовою та часовою визначеністю у застосуванні. Просторова визначеність зумовлюється, насамперед, підсудністю цивільних справ, обмежуючи сферу реалізації процесуальних юридичних фактів місцезнаходженням суду, в якому розглядається цивільна справа. Вказане правило стосується процесуальних юридичних фактів, зумовлених як діями суб'єктів цивільного

процесуального права, так і подіями, від них не залежними [22, с. 45].

Висновки. На підставі вищезазначеного можливо зробити такі висновки:

- часові категорії господарського процесу становлять чинники (форми) господарського судочинства, що здійснюється у певних часових межах, кількісні (граничні) критерії яких встановлені імперативно нормами чинного законодавства, з метою забезпечення оперативності, процесуальної економії і строковості розгляду господарських справ. Оперативність (процесуальна економія) і строковість є важливими процесуально-правовими категоріями, які мають комплексний характер і застосовуються в усіх судочинствах (провадженнях), у т. ч. господарському. Також через практичний вираз часових процесуальних категорій вони є гарантіями захисту конституційних прав і свобод учасників господарського провадження, а також слугують чинниками виконання завдань судочинства України;
- часові категорії у господарському судочинстві визначають тривалість господарсько-процесуальних проваджень і вчинення окремих господарсько-процесуальних дій;
- часовим категоріям у господарському процесі притаманні свої практичні прояви – це процесуальні строки і терміни, які впливають на порядок і процедуру господарського процесу, служать підставою для виникнення, зміни і припинення господарсько-процесуальних правовідносин, можуть бути встановлені як законом, так і судом і є чинником господарсько-процесуальної форми;
- датування є часовою категорією, проявом строковості господарського судочинства, яка встановлює точний час задля здійснення окремих господарсько-процесуальних проваджень або дій, а також одним із чинників встановлення, поновлення та припинення господарсько-процесуальних строків;
- строковість, темпоральність, безперервність і терміновість є важливими характерними ознаками часових категорій у господарському процесі, які виокремлюють їх самостійність і мають певні практичні прояви – строки і терміни;
- часовим категоріям у господарському процесі притаманний системний характер, тобто їх змістом є процесуальні принципи, кількісні показники процесуального характеру (конкретні строки і терміни), процесуальні факти – моменти (дії) тощо.

Список використаної літератури:

1. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06 листопада 1991 р. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 56.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. Ст. 545.
3. Рабінович П. Час у праві (темпоральні властивості діяльності як об'єкт правового регулювання). Вісник Академії правових наук України: зб. наук. праць / редкол.: В.Я. Тацій та ін. Харків: Право, 1999. № 3. С. 3–13.
4. Философский энциклопедический словарь / под ред. Л.Ф. Ильичева. М.: Сов. энциклопедия, 1983. 836 с.
5. Трубников Н.Н. Проблема времени в свете философского мировоззрения. Вопросы философии. 1978. № 2. С. 111–122.
6. Степанова Т.В. Щодо оперативності і спрощення господарського процесу. Право та економіка: генезис, сучасний стан та перспективи розвитку: Тези доповідей і наукових повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції. 30 травня 2008 р., м. Одеса. Одеса, 2008. С. 509–514.
7. Борщевська О.М. Своєчасність розгляду спорів – запорука якості господарського судочинства. Вызов времени –

совершенствование хозяйственной юрисдикции. Специализация рассмотрения дел – залог качества судопроизводства. Проведено Одесским апелляционным хозяйственным судом 24 мая 2016 г. URL: <http://hozpravo-odessa.com>.

8. Bottazzi v. Italy Source: Human Rights Case Digest. Vol. 10, Issue 7. Publication Year: 1999. P. 157–161.

9. Щодо перевищення розумних строків розгляду справ: Лист Верховного Суду України від 25 січня 2006 р. № 1-5/45. Закон і Бізнес. 2006. № 6.

10. Гуйван П. Значення темпоральних чинників у практиці Європейського Суду з прав людини. Свочасність виконання судового рішення – обов'язків елемент правової ідеї щодо розумного строку розгляду справи. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 10. С. 26–31.

11. Барчук В.М. Граматична категорія темпоральності: семантико-структурний аспект. Мовознавство. 2011. № 6. С. 64–76.

12. Господарський процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. URL: <http://legalexpert.in.ua>.

13. Цивільний процес України: академічний курс: підручник / за ред. С.Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. 848 с.

14. Ясинок М.М. Принципи усності, безпосередності та безперервності у цивільному судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2004. 21 с.

15. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т. / укл. В. Яременко, О. Сліпущко. К.: Аконті, 1998. Т. 3. 927 с.

16. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений. М.: Азбуковник, 1999. 944 с.

17. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. Х.: Право; Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» Національна академія правових наук України, 2012. 682 с.

18. Захарова О.С. Процесуальні строки як гарантія своєчасного розгляду цивільної справи. Форум права. 2014. № 4. С. 142–146.

19. Шекера Ю.О. щодо значення та функцій процесуальних строків у господарському судочинстві. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2015. № 15. Т. 2. С. 71–74.

20. Борщевська О.М. Строки у господарському судочинстві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 254 с.

21. Борщевська О.М. Зупинення, поновлення та припинення перебігу господарських процесуальних строків. Правова держава. 2015. № 20. С. 76–80.

22. Братель О.Г. Окремі ознаки процесуальних юридичних фактів в цивільному процесі України. URL: <http://goal-int.org>.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Никифорчук Микола Іванович – аспірант кафедри господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Nykyforchuk Mykola Ivanovych – Postgraduate Student at the Department of Economic Law and Process of National University “Odessa Law Academy”

nik.nikiforchuk@mail.ru